

Všetička, František

Filozofující slavista

Opera Slavica. 2023, vol. 33, iss. 1, pp. 45-48

ISSN ISSN 1211-7676 (print); ISSN ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2023-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78272>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Filozofující slavista

František Všetíčka

(Olomouc, Česko)

Velká říjnová revoluce a její represe obdařily evropské i mimoevropské prostředí nejednou vědeckou kapacitou. Jedno z těchto obšťastněných míst bylo i předválečné Československo, v němž určitou dobu působili Rus Roman Jakobson a Ukrajinec Dmytro Čyževskij. Jakobsonova činnost byla dlouhodobější a je v podstatě známa, poněkud složitější to je u Čyževského.

Literární historik, slavista a filozof Dmytro Čyževskij (1894–1977) pracoval v Československu, konkrétně v Praze, v letech 1924–1932. Zpočátku na Ukrajinském pedagogickém ústavu, později na Ukrajinské svobodné univerzitě; obě instituce vznikly zásluhou a podporou prezidenta T. G. Masaryka. Roku 1932 odchází Čyževskij do Halle, kde na místní univerzitě vedl katedru slavistiky. Jistým paradoxem je, že právě v německém prostředí se dostává k českým látkám, především ke Komenskému. V místní teologické knihovně Franckova sirotčince pátral po nejrůznějších slavikách a narazil na neznámé texty J. A. Komenského. Plných šest let prohlížel málo zmapované rukopisy a tisky, výsledek tohoto mravenčího úsilí byl nález zčásti vytištěného a zčásti rukopisně dochovaného Komenského životního díla *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Všeobecná porada o nápravě lidských věcí)*. Čyževskij podal o tomto objevu do Čech a na Slovensko několik zpráv, zejména do Slova a slovesnosti a do Archivu o životě a spisech J. A. Komenského. Současně s těmito informacemi přistoupil k prvním komeniologickým studiím, jež ovšem vznikají už v nacistickém období a v době okupace našich zemí. Výsledkem toho je, že první z nich, nazvaná *K Labyrintu světa*, dokončená patrně roku 1941 a určená nejspíše pro výše zmíněný Archiv, spatřila světlo světa až po 75 letech v nakladatelství Filosofia. Paradoxem všech paradoxů je skutečnost, že je to v podstatě první kniha Čyževského, která v češtině u nás vyšla. Autorovy publikace v Čechách sice vycházely, ale obvykle v ukrajinském jazyce – viz trojdílný *Ukrajinský literaturňj barok*, vydaný v Praze v letech 1941–1944.

Studie *K Labyrintu světa*, nalezená v pozůstalosti komeniologa Antonína Škarky, má dvě části. První jedná o stylu *Labyrintu*, druhá o jeho tematice (ovšem o tematice v nejširším slova smyslu). Na pojednání, napsaném Čyževským nejspíše česky, zaujme

už jeho první věta: „Komenského Labyrint je nepochybně mistrovský kus české prózy.“ Celá první část je převážně věnována slovním řetězcům, jimiž Labyrint oplývá. Jejich závažnost spočívá v tom, že přispívají k rytmicke díla. Čyževskij dochází k závěru, že Komenského stylistický systém je v podstatě barokní. Tento názor je v rozporu s míněním některých pozdějších komeniologů, např. Milana Kopeckého, který Komenského dílo považoval za manýristické, za přechodné z renesance do baroka.

Druhá část studie pojednává především o duchovních cestách. K filozofickému náhledu docházel autor zejména ve 12. kapitole příspěvku, v níž píše o tematicke bezesmyslnosti světa. Operuje zde takovými pojmy jako negativní alegorie či znesmyslňující alegorie. V této kapitole, obdobně jako v ostatních, začne Čyževskij z gruntu od antiky až po Komenského a po jeho následovníky, v daném případě až po L. N. Tolstého, G. B. Shawa a Karla Čapka. Komenského negativní alegorie je dle ukrajinského badatele stylistickou novotou. Citoval-li jsem vstupní větu pojednání, je na místě uvést také větu poslední: „Právě tato tematická rozmanitost – vedle znamenité formy – činí *Labyrint* jedním z nejkrásnějších děl české literatury, ba jedním z významných děl literatury světové.“

Uvedená studie má své pokračování v dalších komeniánech, publikovaných v německých a amerických odborných časopisech. Vedle nich a časově částečně i před nimi publikoval Čyževskij několik zajímavých bohemik. Ve *Slovu a slovesnosti* roku 1936 uveřejnil *Příspěvek k symbolice českého básnictví náboženského*, v němž dokazuje, že staročeské písně *Mistr Lepič* a *Kocovník* nejsou světská díla, ale mystická, založená na náboženské symbolice. *Slovo a slovesnost* bylo listem Pražského lingvistického kroužku, který roku 1938 vydal sborník *Torzo a tajemství Máchova díla* s rozsáhlým pojednáním Čyževského. Jeho studie se jmenuje *K Máchovu světovému názoru*. K jejím nejpozoruhodnějším stránkám patří ty, v nichž jedná o noční filozofii romantiky u Máchy a poukazuje zároveň na její obdoby v české, německé a ruské poezii. Pro Čyževského je potom příznačná ta partie, v níž charakterizuje Máchovu mystiku, dle jeho soudu příbuznou baroknímu básnictví.

Jiná dvě bohemika publikoval Čyževskij u nás již za okupace. V Mathesiově sborníku *Co daly naše země Evropě a lidstvu* otiskl roku 1940 dva tematicky až kuriózní příspěvky. První, nazvaný *Husitství a východoslovanské sekty*, ukazuje na souvislosti mezi husitstvím a ruskou sektou judaizujících. Uvědomuje si zároveň hypotetičnost těchto vztahů. Druhý se jmenuje *Hus a německé protestantství* a Čyževskij v něm vyhledává, co znamenal Hus pro Luthera a pro protestantismus vůbec. V obou příspěvcích se kryl pod jménem Fritz Erlenbusch, k němuž se uchýlil z nezbytnosti, jeho postavení v hitlerovském Německu bylo neustále ohrožované (jeho manželka byla židovského původu a on sám byl v úzkém styku se skupinou protinacistických intelektuálů). Druhé bohemikum z válečného období se vztahovalo k Bridelově básni

Co Bůh? Člověk?, publikováno bylo v Zahradničkově *Akordu* v roce 1944. Jde o rozbor kompozice uvedené skladby. Čyževskij, který byl v minulosti v úzkém kontaktu se strukturalisty, v interpretaci kompoziční výstavby došel dál než oni, konkrétně řečeno dospěl v tomto směru dál než Mukařovský a Vodička. – Těmito statěmi se Čyževského česky psaná bohemika v podstatě vyčerpávají.

Podstatným znakem Čyževského prací je, že dovede najít souvislosti a vztahy nejen mezi tvůrci různého času, ale rovněž mezi vzdálenými kulturními údobími (nejedenkrát mezi antickou a barokem). Čyževskij má obrovské uměnovědné zázemí, jež doplňuje filozofickými postřehy. Rozpětí jeho interpretačních postupů je značné. Úctyhodnější o to, že nemalá část jeho prací vznikala ve společensky a existenčně nepříznivých obdobích. Fritz Erlenbusch o tom cosi věděl a cosi z toho zažil.

Zmínka o filozofických postřezích je v této souvislosti podstatná, neboť Dmytro Čyževskij je rovněž filozof, přesněji asi historik filozofie. Napsal práci o ukrajinském mystikovi 18. století H. S. Skorodovi, která vyšla roku 1934 ve Varšavě. Stejně tak má filozofický podtext jeho knižně vydaný komeniologický příspěvek, který je spjat nejen s uvedenou prací, ale i s řadou dalších, mimo jiné s jeho studii o Hegelovi a Čaadajevovi. V témže roce, kdy mu vyšla kniha o Skorodovi, redigoval a vydal Čyževskij objemný sborník *Hegel bei den Slaven*, který vyšel v Liberci (Reichenbergu). Jeho pojednání má název *Hegel in Russland* a zabírá polovinu sborníku, přes 250 stran. Čyževského výklad začíná Ivanem Kirejevským a končí marxistickými pseudohegeliány, konkrétně Plechanovem a Leninem. Roku 1947 vyšel u nás překlad Čaadajevových *Filozofických listů*, jež Čyževskij doprovodil poučenou předmluvou. V této souvislosti nelze pominout skutečnost, že roku 1936 recenzoval ve *Slovu a slovesnosti* Patočkovu práci *Přirozený svět jako filozofický problém*. Téma posudku je naznačeno už v jeho názvu: *K problému filozofického jazyka a jazykové filozofie*. Oba, Čyževského i Patočku, spojuje skutečnost, že byli Husserlovými žáky, Čyževskij navíc studoval filozofii také u Karla Jasperse v Heidelbergu.

K biografii Čyževského třeba dodat, že roku 1945 před příchodem sovětských vojsk odešel z Halle do západoněmeckého Marburku. Roku 1949 posléze do Spojených států na Harvardskou univerzitu. Na rozdíl od přízřubivějšího Romana Jakobsona mu americké prostředí nevyhovovalo, roku 1956 se vrátil do Evropy, na univerzitě v Heidelbergu působil jako ředitel Institutu slavistiky. Zde také roku 1977 zemřel.

Bibliografie Dmytra Čyževského uvádí celou řadu dalších jeho děl. Např. *Istorija ukrajinskoj literatury vid počatkov do doby realizmu* (*Dějiny ukrajinské literatury od počátků do období realismu*, 1956), *Porivnjalna istorija slovjanskyh literatur* (*Srovnávací dějiny slovanských literatur*, 1968), *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts* (*Dějiny ruské literatury 19. století*, 1967) a další. Všechny tyto tituly jsou pisateli těchto

řádků nedostupné. Jde ostatně o sdělení, jež se nejednou objevuje i v pracích ukrajinského slavisty.

V Halle an der Saale bydlel Dmytro Čyževskij v Reilstrasse 87.

About the author

František Všetická

independent researcher, Olomouc, Czechia

fvseticka@seznam.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.